
TANULMÁNYOK

ILONSZKI GABRIELLA–DAVID JUDGE

Képviselő és képviselői szerepek

*Elmélet és magyarországi tapasztalatok**

A parlamentek elemzésénél számos megközelítési mód alkalmazható. Az alkotmányjogi megközelítések kívülről tekintenek a parlamentre és az alkotmányos szerkezetbe való illeszkedését vizsgálják; a parlament belső intézményi összetevői állnak fókuszban, amikor a bizottsági rendszert, a házszabályt vagy az egyéb működési elveket elemzik; a politikai és a döntéshozatali mechanizmusok vizsgálata során összekapcsolják a politikai rendszer más fontos intézményeivel; és végül a törvényhozási folyamatban résztvevők középpontba állításával is elvégezhető a parlamenti elemzés.

Ez utóbbi irányzatnak igen kiterjedt irodalma van a stabil demokráciákban, és véleményünk szerint különösen érdekes és releváns nézőpont lehet a demokratizálódó országokban is, mivel a – többnyire új – politikai szereplők viselkedése „megállapodott” intézmények hiányában alapvetően befolyásolja maguknak az intézményeknek az alakulását is. Ebben a megközelítésben a képviselők nem mint egyes személyek érdekesek (bár természetesen társadalmi háttérük, iskolázottságuk stb. fontos adalék lehet az összkép kialakításához), hanem mint olyan szereplők, akik a politikai erőter centrumában vannak: fontos a parlamenti arénában kifejtett tevékenységük, de a parlamenten kívüli különböző intézményekhez való viszonyuk is (legyen az érdekcsoport vagy a tömegkommunikáció), csakúgy mint pártjukhoz (ha van) és/vagy választókerületükhöz való viszonyuk. Ahogy ezeket a különböző területeket személyükben összekapcsolják, lényegében feltárul a „képviselői háló” és ebből a sajátos szempontból tekintve a

* A tanulmány előkészítéséhez hozzájárult a NATO Research Fellowship, amelyet Ilnszki Gabriella a magyarországi politikai rendszer europaizálásának témakörében nyert el.

politikai rendszer egésze is. Ideális esetben ez a megközelítés dinamizálni képes a politikai rendszerre vonatkozó ismereteinket, a politikai döntéshozatal háttérét. Ennek a hálónak a képviselő objektíven is része, de szubjektíven is megéli a helyzetet, valamilyen módon viszonyul a képviselői szerepkörhöz. Röviden összefoglalva tehát abból indulunk ki, hogy a képviselőnek a sok szálon futó képviseleti hovatartozása és tevékenysége, illetve képviselői szerepfelfogása alkotja a *képviseleti hálót*. E két mozzanatot igyekszünk bemutatni az első demokratikusan választott magyarországi parlament kapcsán.

Mivel a kérdéskör a hazai kutatásokban eddig nem kapott hangsúlyt (az 1990 előtti rendszerben nem lett volna igazán értelme ennek a megközelítésnek, azóta pedig természetes módon részben az adatgyűjtés, részben pedig a parlamentnek a „nagy intézményekhez” való viszonya dominál az elemzésekben), így szükséges a képviselet és a képviselői szerepfelfogás elméleti rekonstrukciója is. Ezután és ennek alapján (olykor igazolva, olykor megkérdőjelezve a nyugati elméleteket és gyakorlati tapasztalatokat) egy hazai kérdőíves vizsgálat ide vonatkozó eredményeinek bemutatásával szándékozunk hozzájárulni az új kutatási irány távlati megalapozásához.¹

Hozzá kell tennünk azonban, hogy a kutatási eredmények feldolgozottsága még kezdeti stádiumban van; további munka szükséges ahhoz, hogy az elsődleges hazai kutatási tapasztalatok kiérleltebb eredményt hozzanak. Mégsem tartottuk haszontalannak eddigi eredményeink közzétételét, éppen a témáról való közös továbbgondolkodás érdekében.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A képviselői szerepfogalom a konkrét vizsgálatokban azért érdekes és központi kategóriája a képviseleti hálónak, mert aktuálisan és intézményileg ragadható meg. Megszületése elválaszthatatlan az amerikai politikatudomány fejlődésétől. Ugyan az „eredeti”, behaviorizmushoz kapcsolódó konkrét képviselői szerepfelfogás-elemzések sok tekintetben (elsősorban az információk bővülése és a tapasztalati tények sokasága miatt) meghaladottá váltak, fogalmilag a visszatérés mégis kikerülhetetlen. Bátran mondható, hogy nem születnek olyan képviselet-leírások napjainkban sem, amelyek ne tisztáznák viszonyukat ezekhez a ma már klasszikusnak számító megközelítésekhez. A behaviorista képviselői szerepfogalom igyekezett összekapcsolni az intézményi feltételekből adódó meghatározottságokat a konkrét képviselői viselkedéssel és az arról kialakított képviselői önképpel. Az első úttörő munka ebben a témában (Wahlke et al. 1962) a képviselői szerepek bonyolult együttesét vázolta fel, és a célorientációs, klientista és képviseleti dimenziók mentén összességében 16 képviselői szereptípust alkotott.

A *cél-orientációs* dimenzióban aszerint alakulnak a képviselői szerepek, hogy maguk a képviselők miként látják a döntési folyamatban elfoglalt helyüket. A „néptribunok” (tribunes) szerepfelfogását az befolyásolja, hogy ismerni vélik a nép szándékait és érdekeit; a „kezdeményezők” (inventors) fő feladatukat a problémák megoldásában, az általános jólét és a jó kormányzás elősegítésében látják; az „ügynökök” elsősorban a különböző érdekek közti egyensúly megteremtését akarják elérni a döntések során; a „formalisták” (ritualists) a törvényhozási folyamatban a cselekvési keretek megalkotását tartják fontosnak; és végül a „bizonytalanok” (opportunists) nem tudják konkrétan megjelölni tevékenységük centrumát.

A *klientista* dimenzióban a képviselőknek a pártokhoz, az egyes területi egységekhez, valamint a nyomáscsoportokhoz való viszonya a szereptipológia alapja. A pártvezetőknek, a pártaktivistáknak, a választóközrteknek, szervezett csoportoknak és lobbyknak „bizonyos elvárásaik vannak a képviselővel szemben, aki ezeket az elvárásokat nem hagyhatja figyelmen kívül törvényhozói pozíciójának veszélyeztetése nélkül” (Wahlke et al. 1962: 243). Ennek megfelelően vannak „pártemberek” (party-men) és „pártsemlegesek” (non-partisans); körzetre, államra, illetve mindkettőre figyelő képviselők – ne feledjük, az amerikai modellre épülő szereptipológiáról van szó – (district oriented, state oriented, district–state oriented), és a nyomáscsoportok vonatkozásában „segítők” (facilitators), „akadályozók” (resisters) és „semlegesek” (neutral), amely fogalmak önmagukért beszélnek.

A szereptipológiai háló leginkább megőrzött és továbbvitt, de egyben legproblematikusabb eleme a kutatók által *képviseletinek* nevezett dimenzió. Ennek keretében azt vizsgálták, hogy milyen stílusban végzik és egyúttal hogyan látják a képviseletet maguk a szereplők, aminek alapján három képviseleti szereptípus különíthető el: a „megbízott” (trustee), a „politikus” (politico) és a „küldött” (delegate). A megbízottak saját lelkiismeretükre hagyatkozva „szabadon” döntenek, míg a küldötteknek a választók által megszabott kötött mandátumuk van, és – elismerve, hogy a két szélsőség a legritkábban jelenik meg tiszta formájában (Wahlke et al.) – megkonstruálják a politikus szerepét is, aki a helyzettől függően egyik vagy másik képviseleti stílussal azonosul. Ez a dimenzió (az eredetileg sokkal átfogóbb képviseletfogalom stílusra leszűkítő értelmezésén kívül) azért problematikus, mert túl nagy hangsúlyt kapott a másik két meghatározó mozzanat rovására és részben le is vált azokról. Igaz ez a kritika a nemzetközi szakirodalomra is (Mezey 1979: 171–155), de igaz a magyar esetben is, ahol a képviselői szerepfelfogásokról szólva hagyományosan csak az a kérdés fogalmazódott meg, hogy mennyire érzi magát „szabadnak” vagy „kötöttnek” a képviselő, de nem esett szó sem a képviselő fókuszáról (a klientúráról), vagyis arról, hogy kit képvisel (pártot, körzetet, érdekcsoportot stb.), sem a tevékenység célorientációs módozatairól, vagyis a döntéshozatalnak az alkudozástól a jogalkotásig terjedő széles skálájáról.

Edmund Burke-nek, a modern képvisellel foglalkozó egyik első politikai gondolkodónak (és politikusnak) az volt az alapgondolata (1774), hogy – modern szóhasználattal élve – a képviselési fókusz lényegében kettős, egyrészt a nagy, általános, mondhatni, nemzeti érdek, másrészt a körzet szűkebb érdeke határozhatja meg, és ennek ő két képviselői stílust feleltetett meg, az előzőnek a szabad, az utóbbinak pedig a kötött mandátumfelfogást. Amikor Wahlke és munkatársai elválasztják egymástól ezt a két dimenziót, annyiban nagyon fontosat tesznek, hogy megszüntetik az addig uralkodó erőltetett és leegyszerűsített dichotómiát, hiszen egyáltalán nem bizonyos, hogy a szűkebb választókörzeti kötöttség eleve valami parochiálisabbat fejezne ki, ellenben a képviselői szabadság az általános érdek érvényesülését jelentené. Elméleti konstrukciójukban azonban nem tudják új módon és sokágúan egybekapcsolni ismét a két dimenziót. A *képviselési stílus* és a képviselési fókusz – vagy valamelyest magyarártva a kifejezést: a *képviselési irány – teljes elválasztása* uralkodó közhelye lett a képviselői szerepfelfogásról szóló vizsgálódásoknak, bár Wahlke és munkatársai nem zárták ki a lehetőségét annak, hogy a gyakorlatban ez a két tényező összefügg (Wahlke et al. 1962: 363).

Az eredeti amerikai kutatásoknak az az érdeme, hogy felhívták a figyelmet a képviselő sokféle kötődésére, gondolatilag megteremtették a képviselési háló megfejtésének lehetőségét, de az a gyengéjük, hogy magát a képviselést a stílusra szűkítették, vagyis nem kapcsolták egybe a képviselési háló egyes elemeit. Véleményünk szerint, amit a későbbi nyugati kutatások – és mint látni fogjuk, az első demokratikus magyar parlament tapasztalatai is – igazolnak, a modernebb és dinamikusabb képviselői szerepértelmezéshez semmiképpen nem elegendő a stílus, tehát a „hogyan” elemét bemutatni, hanem azt össze kell kapcsolni a „kit”, tehát az irány kérdésével csakúgy, mint a döntéshozatali folyamat háttérét alkotó egyéb tényezőkkel.

A modernebb irányzatok megőrzik az eredeti vizsgálatok „kit” és „hogyan” dimenzióit, de a túlságosan szubjektív célorientációs dimenzió helyére a policy háttérrel jobban feltáró „milyen eszközökkel” (tevékenységekkel) kérdést teszik, a „képviselési szituáció” fogalmával pedig mintegy összefogják ezt a három elemet. A képviselési szituáció a képviseltek és a képviselők viszonyának összefüggéseit és ezek változását jelenti. Értelmezésünk szerint valójában ezek a képviselési szituációk alkotják a képviselési háló egészét. Ezt a képviselési modellt tartottuk szem előtt, amikor a magyarországi esetben a képviselés irányát és stílusát elemeztük, és ezen belül a választókörzettel való kapcsolatot mint fontos képviselési mozzanatot emeltük ki.

E viszonylag letisztult modell ellenére látnunk kell a háttérben meghúzódó problémákat, amelyek jelenléte önmagában pozitív, hiszen újabb kutatások eredményeiből táplálkozik. Bár a bonyolultabb összefüggéseket egyszerű kérdőíves vizsgálatunkkal nem tudtuk mindig feltárni, érdemes felhívni a figyelmet azokra a perspektivikus

kutatási célpontokra, amelyek hozzátartoznak a képviseleti háló bemutatásához és a valóban dinamikus képviseleti képhez.

1. Tisztában kell lennünk például azzal, hogy bár minden képviselőnél elemezni lehet a képviselet irányát – hiszen az illető valamilyen választói csoporthoz kötődik –, ez mégsem jelent kizárólagosságokat, hiszen a képviseletnek több fókusza is lehet. Ugyanígy egy fókuszon belül is (például a magukat elsősorban a területi választókörzethez kapcsoló képviselők esetében mutatták ezt ki), sokesélyes, hogy a képviselő a választókörzet melyik csoportosulása, érdeke stb. mellett áll ki igazán. Így például a választókörzet (és általában a fókuszhoz tartozó dimenziók) homogenitása vagy heterogenitása nagyban befolyásolja a képviseleti hálót. Másként kell és lehet a képviselői szerepkört ellátni egy homogén, illetve egy szélsőségesen heterogén körzetben. E mélyebb összefüggések feltárása elengedhetetlen lesz a magyarországi esetben is, bár egyelőre megelégedtünk a domináns képviselői irány „kijelölésével”, megtalálásával.

2. A képviselet iránya (legyen szó választókörzetről, pártról vagy érdekcsoportról) egyúttal befolyásolja a képviselői stílust. Ezért van az, hogy a mai kutatások a stílust sokkal tágabban igyekeznek értelmezni, mint a kötöttség, illetve a szabadság mozzanatát. Fenno (1978) hívta fel a figyelmet arra, hogy a képviselők egészen más arcot mutatnak a törvényhozásban, mint a választókörzetükkel való kapcsolatukban. Ennek alapján a képviselői munkastílusnak nyilvánvalóan elkülöníthető formái lesznek az egyes képviseleti irányok, tevékenységi körök szerint: a pártstílus, lobbystílus, médiastílus stb. kiegészíti a szabadon, illetve kötöttségek alapján cselekvő képviselő stílusszerepeit (Patzelt 1993).

3. A körzettel való kapcsolatot azért emeltük ki magyarországi vizsgálatunkban, és jelen írásunk elemző részében is, mert *a*) a képviselet leginkább ezen a területen gazdagodott új elemekkel, tehát magáról a képviselet fogalomról is ebben az összefüggésben tehetünk kiegészítéseket, és ugyanakkor *b*) a hazai esetben is ennek vannak meg a legkézenfekvőbb politikai–történelmi és tapasztalati előzményei, amelyek – mint látni fogjuk – a mai napig befolyásolják mind a képviselők szerepfelfogását, mind a választók elvárásait.

Sokáig a választókörzet és a képviselő kapcsolatát akkor tekintették élőnek és képviseleti jellegűnek, ha valamiféle politikai kongruencia, vagyis megfelelés volt a képviselő és a körzet között. Eszerint a választók és a választottak véleményének pozitív összefüggése a kongruencia tartozéka. A legtöbb tanulmány e tekintetben természetesen nem lehetett elég pontos (talán az egyetlen pozitív kivétel Miller és Stokes tanulmánya (1963), amely a kongruencia meglétét vagy hiányát széles körű közvélemény-kutatási adatokkal bizonyítja), mivel a választókörzeti vélemény állandóan változik és függ az adott kérdés jellegétől, illetve feltételezett fontosságától (nincs minden eldöntendő kérdéstről választói vélemény, mert nem minden kérdés egyformán fontos), sőt a képviselő véleménye sem statikus. Az egyszerű politikai

kongruenciát képviseleti tartalomként értelmezni szándékozó irányzatoknak azonban nem a módszertani problémák, hanem a pozitív vizsgálati eredmények adták meg a kegyelemdőfést. Ugyanis Wahlke (1971) ennek kapcsán bebizonyította, hogy a képviseltek többsége nem követelésekkel, elvárásokkal (demand input), fordul képviselője felé, hanem az eredmények alapján (support input) viszonyul hozzá és döntéseihez, vagyis a kongruencia csak utólagosan állapítható meg és derül ki. A képviselők és a körzet pozitív összekapcsolását mások a rational choice elméletből vezették le (Kuklinski 1979) mondván, hogy mivel minden képviselő az újraválasztásért küzd, így érdeke a körzeti vélemény figyelembevétele.

Térjünk most át a magyarországi tapasztalatokra, először néhány félmuíltbeli tapasztalat, majd az aktualitások bemutatásával.

MAGYARORSZÁG 1990 ELŐTT

Közhelynek számít, hogy a kommunista időszak parlamentje csak látszattörvényhozás volt, mivel nem rendelkezett érdemi jogokkal sem a döntéshozatalban, sem a kormányzat ellenőrzésében, amely területeket általában a parlamentek alapfeladataiként jelöli meg a szakirodalom. Bizonyos legitimációs funkciót azonban betöltött, főleg a hetvenes és nyolcvanas években, ami elsősorban a képviselők és a képviselet vonatkozásában mutatkozott meg. Az adott periódust tekintve tehát nem intézhető el annyival a képviselet mozzanata, hogy a „hivatalos” radikális-plebejus felfogásnak megfelelően egyrészt a társadalmi megfelelést (a társadalom összetételének megfelelő parlamentet), másrészt pedig az uralkodó politikai ideológiához és annak rendszerbeli megtestesüléséhez való hűséget hangsúlyozta. A legitimáció forrásait ennél pragmatikusabb és gyakorlatiasabb szempontok adták.

Az 1966-os III. törvény az országos választásokat földrajzi egységekre épülő választóköri rendszerben szervezte át a korábbi kvázilistas választási rendszer helyett, és ezzel összekapcsolta a képviselőt és körzetét. A képviselők vagy maguk is az állam-, illetve pártbürokrácia részét alkották, vagy az állampolgárok és a hivatalos testületek közötti légüres térbe léptek be, de mindkét esetben ugyanaz a tendencia erősödött: a képviselők körzetük ügyes-bajos dolgainak intézőjévé, kijárókká váltak.

A hivatalos képviseleti fogalom hátterében ez az új helyzet formálta a képviselők nagy részének szerepfelfogását, s ami még fontosabb, a választók képviseletről alkotott véleményét és azzal kapcsolatos elvárásait is. Ez az 1970-es III. törvény nyomán, amikor a jelölgyűlések – legalábbis formálisan – szerepet kaptak a jelöltállításban (természetesen a jól ismert politikai határok között), reális és gyakorlati problémává vált.

Ezt a képviseleti tartalmat tükrözték az 1972-ben módosított házszabályok is. Az 1972-es ügyrendmódosítás 54. §-a például kimondta, hogy „A képviselő köteles választóközrete problémájának megoldását a köz érdeke szerint elősegíteni, választóival szoros kapcsolatot tartani, javaslataikkal, panaszaiakkal gondosan foglalkozni”. Az általános közérdek háttérben tehát kialakult a szűkebb érdek jogosultságának és képviseletének elismerése, nem függetlenül attól a látens pluralizmustól, ami ezt az időszakot más területeken is jellemezte. Ahogy a téma jogász kutatója összefoglalóan megállapítja: „Államjogunk a relatíve kötött mandátum elvével szimpatizált... A képviselők tevékenységüket választóik, a köz érdekében végzik...(de)...a választók megbízásának teljesítése nem utasítás jellegű automatikus jogi kötelesség, hanem a képviselők mérlegelésétől függ” (Kukorelli 1989: 231).

A rendszer lazítását célzó rendelkezések sorába tartozott az 1983-as III. törvény, amely közvetve tovább növelte a választóközretet és a jelölőgyűlés jelentőségét azáltal, hogy kötelezővé tette a többes jelölést. A kapcsolódást és a kijáró funkciók jelenlétét például bizonyítja, hogy az 1980-as években az interpellációk túlnyomó többsége helyi ügyekre vonatkozott (Kerekes 1987: 132). A választóközreti sérelmek, majd később a reform elkötelezettségű képviselők által megfogalmazott követelések lényegében felhívták a figyelmet a Kádár-rendszer utolsó szakaszában megmutatkozó válság jellegére, mélységére, így a képviselet választóközzeti fókusza pozitív tartalmat hordozott a nagypolitika általános szempontjai ellenében.

Az első demokratikusan választott parlamentben uralkodó képviselői szerepeket, szerepfelfogásokat elemezve, fontos emlékeztetni az előző korszak választóközrethez kapcsolódó tradícióira: mind a kijáró képviselő, mind pedig a helyi problémák kritikájával indító reformer pozitív társadalmi elfogadottságára. Az is említésre méltó, hogy az átmenet felgyorsulása idején sokszor éltek az állampolgárok a képviselők visszahívásának eszközével. Ez a tipikusan radikális-plebejus eszköz ismeretlen a demokratikus országok parlamenti gyakorlatában és kifejezi mind a „népnek való megfelelés” gondolatát, mind a kvázikötött mandátumfelfogást. Az új, demokratikus választásokra készülődve joggal merült fel a kérdés, hogy ezek a hagyományok milyen képviselői elvárásokban öltenek testet a választópolgárok körében. A túláltalánosítás igénye nélkül megállapítható, hogy e tekintetben az állampolgárok inkább azt szerették volna, hogy a képviselők a helyi ügyekkel foglalkozzanak majd [37%] (szemben az országos ügyekkel [31%], illetve mindkét ügýtípussal [32%]); hogy a szavazásoknál a választók akarata szerint döntsenek (70%) (ahelyett, hogy lelkiismeretük [10%], illetve mindkettő alapján [20%] tennék ezt), és hogy a párttag képviselők is inkább a választók akaratát részesítsék előnyben (70%) (pártjuk érdekei [13%], illetve mindkét tényező [17%] ellenében) (MPÉ 1990: 450). Azóta nem készültek ilyen irányú reprezentatív felmérések, de a közhangulat, a konkrét

esetekben elhangzó vélemények alapján joggal vélhetjük, hogy napjainkban is erős az igény a választópolgárok részéről a körzeti érdekek figyelembevételére. Közvetve erről árulkodnak a képviselők körében végzett vizsgálat eredményei: ezt a nyomást ők is érzik, és igyekeznek ennek eleget tenni. Nemzetközi tapasztalatokból viszont tudjuk, hogy a választókörzeti fókusz ereje sokkal jobban látszik a tradicionálisabb országokban és a konzervatív pártok esetében. Ismét kerülve a túláltalánosítás buktatóit, nézzük meg konkrétan a felmérés néhány tanulságát előbb a képviseleti irány, majd a képviseleti stílus és végül a választókörzettel való kapcsolat speciális szempontja alapján.

A KÉPVISELET IRÁNYA

Mint láttuk, Wahlkéék (1962) munkája óta általános a képviselők sokféle „elkötelezettségének” elismerése. Ezt ők a klientúra dimenziójaként határozták meg, de általánosabb és pontosabb is ezt a képviseleti irányának nevezni, amit természetesen területileg is meg lehet határozni (az országos ügyek vagy a választókörzet felé forduló figyelem), de a pártok, az érdekcsoportok, társadalmi rétegek stb. irányában megmutatkozó sajátos képviseleti elkötelezettségként is. Azt is említettük, hogy Wahlkéék megközelítése elválasztotta egymástól a képviselet stílusát és fókuszát, és elméleti következtetésük az volt, hogy a stílus és a területi fókusz között nincsen kapcsolat. A megbízott (trustee) képviselő nem szükségképpen tekint országos ügyekre, és a küldötti szerep (delegate) nem szükségképpen jelent választókörzeti fókuszt.

A modern törvényhozások vizsgálatánál általában elfogadott következtetés, hogy nem elegendő a területi fókusz két pólusának (országos, illetve választókörzeti) meghatározása. Malcolm Jewell (1982: 312) megállapítja, hogy „a területi fókuszon túlmutató vizsgálatok különösen szükségesek azokban a politikai rendszerekben, ahol erősek a pártok, és ahol a képviselőket arányos választási rendszerben választják”. Úgy véli, hogy az erős pártlojalitások megléte és az egyéni választókörzetek hiánya egyaránt a választókörzeti fókuszt gyengíti.

Magyarország ebből a szempontból új és érdekes kutatási területet jelent a képviseleti irány érvényességének meghatározásában, hiszen kevert rendszer, amelyben egyéni választókörzetek és regionális, valamint országos listák is vannak. A 386 parlamenti képviselő közül 176 került be egyéni körzetből, 152 regionális pártlistáról és a maradék 58 országos pártlistáról.²

A képviseleti irány meghatározása érdekében kérdőívünkben először azt a kérdést tettük fel, hogy a képviselők elsősorban kiket képviselnek: az ország állampolgárait; valamely társadalmi réteget; etnikai csoportot; politikai pártot; valamely érdekcsoportot; várost, illetve régiót; vagy a választókörzetet. A 117 válaszoló csaknem egyharmada az ország állampolgárait (32,5% n = 38) jelölte meg, a

választókerületet 22 százalék ($n = 26$) és a pártot 17 százalék ($n = 20$). 10 százalék egy bizonyos társadalmi réteg és további 9 százalék a város, illetve régió képviselőjének tekintette magát. Hét képviselő más fókuszot jelölt meg például a „fiatalokat”, a „magyar nemzetet”.

Az 1. táblázat a választókerületből, illetve a pártlistáról bekerülő képviselők válaszainak eltérését mutatja az adott kérdés kapcsán. Nem meglepő, hogy a listás képviselők a pártot, a régiót, vagy az ország állampolgárait jelölik meg alapvető képviselési fókuszuknak. Majdnem egyező arányban vállalnak azonosulást az egyéni képviselők és a listás képviselők szélesebb földrajzi egységgel, vagyis az országgal, illetve várossal, régióval (41,1% szemben 42,6%-kal).

A listás, illetve az egyéni képviselői csoportot az különbözteti meg egymástól, hogy mekkora hangsúlyt helyeznek a választókerületi fókuszra (42,9% szemben 3,3%-kal). Ennek ellenére például két pártlistás képviselő sajátosan választókerületet jelölt meg elsődleges képviselési fókuszként. Ennek hátterében talán az a megfontolás húzódik, hogy a listás képviselők is szívesen azonosítanak magukat egy adott választókerülettel, jövőbeli választási esélyeik érdekében.

1. táblázat

A képviselési iránya a mandátum típusa szerint

Ön parlamenti munkájában kiket képvisel elsősorban?

	A mandátum típusa			
	egyéni		listás	
	n	százalék	n	százalék
az ország állampolgárait	21	37,5	17	27,9
választókerületét	24	42,9	2	3,3
pártját	5	8,9	15	24,6
valamely társadalmi réteget	2	3,6	10	16,4
városát, régióját	2	3,6	9	14,8
valamely etnikai csoportot	0	0,0	1	1,6
valamely érdekcsoportot	0	0,0	2	3,3
egyéb	2	3,6	5	8,2
összesen	56	100,0	61	100,0

Amikor a képviselők válaszait pártok szerint elemezzük, jelentős pártkülönbségek derülnek ki. A kormánypárti képviselők csaknem egyharmada (32,3% $n = 21$) a választókerületet tekinti elsődleges irányának, és ezek többsége ($n = 18$) egyéni képviselő. Ez mintegy kétszerese az ellenzéki képviselők arányának (14% $n = 6$), akiknek mindegyike egyéni képviselő. Ezzel szemben kétszer annyi ellenzéki képviselő jelöli meg a pártot elsődleges irányként, mint amennyi kormánypárti képviselő (25,6% $n = 11$, illetve 13,8% $n = 9$). A legjelentősebb eltérés azonban abban mutatkozik meg, hogy a kormánypárti képviselők 40 százaléka ($n = 26$) az ország állampolgárait tekinti elsődleges képviselési fókuszának, ami az ellenzéki képviselők esetében csak 18,6 százalék ($n = 8$). Vagyis másként fogalmazva, a kormány-

párti képviselők 72,3 százaléka a Burke által meghatározott választókörzeti, illetve országos fókusz valamelyikét jelölte meg, míg az ellenzéki képviselőknek csak 32,6 százaléka tekintette ezt a területi szempontot elsődlegesnek a fő képviseleti irány meghatározásában. Számukra fontosabbnak tűnik a párt, illetve valamely társadalmi réteg „képviselése” (25,6%, $n = 11$ illetve 16,3% $n = 7$). Ezt részben az magyarázza, hogy az ellenzéki képviselők elsősorban listáról kerültek be, és csak 48 egyéni képviselőjük van. Másrészt az is tükröződik ebben, hogy az ellenzéki képviselők (frakciók) sokszínűbbek (a régi szocialistáktól a neoliberaisokig húzódik a skála), ami más területeken – például a szavazói magatartás – vallott értékek és preferenciák elemzése során is kiderül. A koalíciós pártok ezzel szemben jobban hasonlítanak egymásra nemzeti orientációjukban és alapvetően konzervatív alapállásukban.

A képviseleti iránynak a döntéshozatalban betöltött szerepét is vizsgáltuk, és ahogy a 2. táblázat is mutatja, szemben például az angolszász tapasztalatokkal, a képviseleti irány igenis lefordítódik konkrét döntésekre.

2. táblázat

Döntési szempont a mandátum típusa szerint

Amikor szavaznia kell a parlamentben valamely kérdésről, milyen tényezőket vesz számításba?

	Mandátum típusa			összes
	egyéni	listás		
az egész ország érdeke	2,05	2,10	2,08	118
a választók véleménye	3,75	3,51	3,62	113
a frakció álláspontja	3,91	3,65	3,78	116
a kormány álláspontja	4,34	5,49	4,93	115
valamely társadalmi csoport érdeke	6,11	4,60	5,30	112
valamely érdekcsoport véleménye	6,72	5,86	6,28	110

(8 pontos skálán, ahol 1 a legfontosabbat, 8 a legkevésbé fontosat jelöli.)

E szerint a magyar parlamentben a törvényhozók szavazói magatartását az ország érdeke után elsősorban a választókörzeti vélemény motiválja. A területi fókusz egészen nyilvánvalóan fontosabb, mint a pártálláspont, mint egy szervezett érdekcsoport érdeke vagy egy társadalmi réteg véleménye. Ráadásul ez igaz az egyéni és a listás képviselőkre egyaránt. Úgy tűnik, hogy a választókörzeti képviselet fontossága, ami jellemzője volt az egész korábbi periódusnak és az átmenet időszakának, a mai napig befolyásolja a képviselők pozitív területi azonosulását, lényegében függetlenül megválasztásuk módjától.

A KÉPVISELET STÍLUSA

A hagyományos értelemben vett képviseleti stílus fogalma (a kötött, illetve a szabad mandátumfelfogás) nem veszítette el elméleti jelentőségét a sokféle újabb megközelítés ellenére sem, és a magyarországi tapasztalat is azt mutatja, hogy ezt maguk a képviselők is értelmes fogalomnak tartják. A képviselők mindenhol hajlamosak szerepüket a kötött mandátum, illetve a szabadság fogalomrendszerével leírni. Nemzetközi kutatások bizonyították, hogy lehetséges a képviselők tipologizálása a képviseleti stílus mentén, és hogy az egyes törvényhozásokban jelentős különbségek vannak a „megbízottak”, „politikuskok” és „küldöttek” arányát tekintve (Mezey 1979: 172), de az adatgyűjtésnél alkalmazott eltérő technikák és kritériumok miatt nehéz magyarázatot találni a különbségekre. A másik probléma az, hogy a fogalom elterjedtsége ellenére ez a megközelítés nehezen gyakorlatiasul, mert a stílusok háttérében számos magyarázat állhat arra vonatkozóan, hogy minek az alapján követi egyiket vagy másikat a képviselő (például a választókra vonatkozó teljes tudatlanságtól a tudatosan választott „öntörvényű” döntésig terjedhet a szabad mandátumot magyarázó skála), és arra nézve is, hogy a gyakorlatban ennek megfelelően mit kell a képviselőnek tennie. Miközben tehát szem előtt kell tartanunk a képviselői szerepfelfogás stílusbeli sokféleségét, nem egyszerűsíthetjük le a stílus és az irány közötti kapcsolatokat, és meg kell kísérelni összekötni a stílus és a stílusválasztás képviselői háttérét. Például a Burke által használt „küldött” fogalom (a körzeti véleménnyel való azonosulás hirdetése) gyakran az adott döntés és a cselekvés védelmére és legitimálására, de nem annyira a leírására vonatkozott. A képviselők azonosulhatnak küldötti vagy megbízotti orientációkkal, de gyakorlati döntéshozatali stratégiáikban más választásokat követhetnek.

Ezeknek a teoretikus szempontoknak az ismeretében különös a magyarországi adatsor, miszerint a képviselők túlnyomó többsége (86,3%, $n = 101$) úgy véli, hogy parlamenti tevékenységét a nemzeti érdek alapján kialakított saját ítélete irányítja. Csak 13,7 százalékuk ($n = 16$) gondolja, hogy pártja vagy választóközete utasításaitól függ képviselői viselkedése, és nem találunk statisztikailag szignifikáns eltéréseket akkor sem, ha pártok vagy mandátumtípusok szerint elemezzük a válaszokat. Ez az eredmény megfelel a nyugati tanulmányok következtetésének: a „megbízott” orientációk általában erősebbek és elterjedtebbek, mint a „küldötti” orientációk (Mezey 1979: 171–173; Jewell 1982: 120).

Ez az általános megállapítás azonban egyáltalán nem jelzi, hogy a megbízott stílusfelfogás mennyire befolyásolja a tényleges cselekvést. Amikor azt kérdeztük, hogy mennyire fontos a saját lelkiismeret a szavazói viselkedésben, a válaszadók a megbízotti dimenziót minden más tényezőnél magasabbra értékelték. Vagyis a saját lelkiismeret és az ország érdeke voltak a legfontosabb tényezők a képviselői döntés-

hozatalban. Hasonlóképpen, amikor a pártfrakcióval való konfliktusról kérdeztünk, a válaszolók 90 százaléka ($n = 103$) vallotta, hogy a frakcióvéleménytől való elhajlást saját lelkiismereti döntésük indokolta.

A párttal való azonosulás erejének felmérésére azt kérdeztük a képviselőktől, hogy milyen gyakran szavaznak a frakció álláspontjától eltérően az összes szavazatok százalékában. Becslésük átlagban 12,5 százalékos „elhajlás” volt, jelentős szóródásokkal. Egy másik kérdésben azt firtattuk, hogy kötelezőnek tekintik-e a pártfegyelmet. Kiderült, hogy a képviselőknek 9 százaléka tekintette a pártfegyelmet „nagyon fontos”, 38 százaléka pedig „kevésbé fontos” tényezőnek a szavazói viselkedésben. A frakcióállásponttól eltérő szavazások okait illetően 38 százaléka ($n = 42$) mondta azt, hogy a választói vélemények abban nagy szerepet játszottak, 47 százaléka ($n = 53$) szerint viszont a politikai meggyőződés befolyásolta igazán a pártállásponttól eltérő szavazást. Ez még érdekesebbé teszi azt az előbb már idézett adatot, hogy a képviselők 90 százaléka saját lelkiismeretét jelölte meg a frakcióállásponttól való eltérés fontos okaként.

Ezeknek az eredményeknek az értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy a magyar parlamentben a szavazásnak eltérő dimenziói vannak, például sok szavazás olyan praktikus vagy technikai mozzanatokra vonatkozik, amelyeket a képviselők frakciótól függetlenül majdnem egyhangúlag fogadnak el. Más kérdéseknél viszont (például költségvetés, privatizációs ügyek) teljes a Ház kétpólusú megosztottsága, a koalíciós és az ellenzéki frakciók között. Ebben az általános modellben azt is figyelembe kell venni, hogy az ellenzéki frakciók esetében a kohézió kisebb, mint a koalíciós pártoknál.

KAPCSOLAT A VÁLASZTÓKÖRZETTEL

A képviseleti fókusz különbségei részben a választási rendszerek eltéréseiből adódnak. Például az arányos képviselet és a pártlista nehezíti a törvényhozó és a választókörzet kapcsolatának kialakulását. Ezekben az esetekben kimutatható, hogy a képviseleti irány egyéb területekre koncentrálódik: Olaszországban, Belgiumban, Svájcban például az érdekcsoportokra „támaszkodnak” a képviselők (Jewell–Loewenberg 1979). Az erős pártok, amelyek alapvetően befolyásolják a képviselők kiválasztásának és aztán magának a választásnak a folyamatát is, szintén gyenge választókörzet-képviseleti kapcsolatokat feltételeznének. Ennek ellenére például Nagy-Britanniában a képviselők saját hatalmuk forrását akarják, és sokszor tudják is felépíteni a körzetben. A tanulság ebből az, hogy mindig nagyon konkrétan kell a képviseleti irányt vizsgálni, és nem kell meglepődni például azon az első pillantásra ellentmondásos magyar adaton, hogy a listás képviselők egy része is fontosnak tartja a választókörzettel való azonosulást és szinte egyéni képviselőnek „képzeli magát”.

A képviselő és a körzet kapcsolatának leírására alkalmaztuk a reagálókészség kategóriáját (Eulau–Karps 1977), amely e kapcsolat tartalmának konkretizálására szolgál. Ezen belül fontos elem a kapcsolattartás módja és tartalmi háttere.

A kapcsolódási pontok és az információáramlás feltérképezése érdekében azt kérdeztük a képviselőktől, hogy miként tartják a kapcsolatot a körzettel (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat

A választókörzettel való kapcsolattartás

Őn hogyan tartja a kapcsolatot a választóival/körzetével?

	A mandátum típusa		
	egyéni n (százalék)	listás n (százalék)	összes n (százalék)
helyi irodája van	43 (76,8)	19 (30,6)	62 (52,5)
állandó segítői vannak a körzet ügyeinek intézésére	37 (66,1)	19 (30,6)	56 (47,5)
rendszeresen látogatja körzetét	48 (85,7)	28 (45,2)	76 (64,4)
találkozókat szervez	45 (80,4)	44 (71,0)	89 (75,4)
rendszeresen kap leveleket a körzetből	33 (58,9)	18 (29,0)	51 (43,2)
nagyon szűkkörűek a kapcsolatok	2 (3,6)	3 (4,8)	5 (4,2)
nincs választókerülete	0 (0)	24 (38,7)	24 (20,3)

(A megkérdezettek több választ is megjelölhettek.)

Bár a válaszolók 20 százalékának nincs választókörzete, és ez pontosan megfelel az országos listáról bekerült képviselők arányának, de a kibontakozó kép ennél bonyolultabb, ugyanis a listás képviselők egy része is választókörzeti kapcsolatokról vall. Az összes pártlistás képviselő 31 százaléka tart fenn helyi irodát állandó alkalmazottal, ezen belül a regionális listáról bekerültek 36 százaléka ($n = 13$), és ami még meglepőbb, az országos listáról bekerültek 23 százaléka is. Az egyéni képviselők 77 százaléka rendelkezik helyi irodával és kétharmaduk munkáját állandó alkalmazott is segíti.

Hogy megtudjuk, mennyire keresik a képviselők a közvetlen kapcsolatot a választókkal, a fogadóórák felől érdeklődtünk. Nem meglepő, hogy a listás képviselők 30 százaléka ($n = 18$) egyáltalán nem, és további 13 százaléka ($n = 8$) csak nagyon ritkán (vagyis egy hónapnál ritkábban) tart fogadóórát. Ugyanakkor a listás képviselők 57 százaléka rendszeresen, ezen belül csaknem egynegyedük hetente (23%, $n = 14$), és másik 20 százalék kéthetente fogadja a választókat. Ezzel szemben minden egyéni képviselő tart fogadóórát, és csak kettő (3,6%) mondta azt, hogy a havi rendszerességnél ritkábban. A képviselők több mint fele (57%, $n = 32$) hetente, közel egynegyedük kéthetente, és 16 százalékuk havonta tartott fogadóórát.

A kapcsolatok tartalmi hátterének feltárására a fogadóórákon megjelentek számáról és a felmerülő problémák jellegéről érdeklődtünk.

Az egyéni képviselők becslése szerint 17, a listás képviselők szerint pedig 14 fő jelent meg alkalmanként. A kérdések jellegét illetően vezetnek a személyes ügyek, a második legfontosabb a helyi ügyek kategóriája volt. Valójában a 4. táblázatnak éppen ez a legfőbb tanulsága: a képviselő párhovatartozásától és mandátumának jellegétől függetlenül ezek a személyi és helyi ügyek töltik ki a fogadóórák nagyobb részét. Összhangban nyugati tanulmányokkal itt is úgy tűnik, hogy a képviselők tudomására hozott ügyek nagy része nem tartozik a képviselők kompetenciájába. Egyelőre a magyarországi választók nem igazán látják képviselőjüket konkrét támogatóknak, amire abból következtetünk, hogy mind a vállalkozások támogatásához való segítségkérés, mind az alkalmazotti érdekek védelme háttérbe szorult a fogadóórán szereplő kérdések között.

4. táblázat

A választók által felvetett kérdések jellege és gyakorisága
A fogadóórán milyen problémákkal szoktak Önhöz fordulni?

A felmerülő ügy	A mandátum típusa		
	egyéni	listás	összes
személyes ügy	1,82	2,32	2,04
helyi közügy, önkormányzati ügy	2,22	2,77	2,46
munkavállalói érdekképviseleti ügy	3,85	3,46	3,68
nem a képviselő kompetenciájába tartozó ügy	3,70	3,8	3,75
regionális ügy	4,00	3,64	3,84
vállalkozástámogatás	4,34	4,22	4,34
pártpolitikai ügy	5,74	4,70	5,29

(7 pontos skálán jelölve, 1 = leggyakoribb.)

Az információszerzés szempontjából fontosnak ítélik a képviselők a választókkal való találkozást. Szerintük fontosabbak ezek a találkozók, mint például az érdekcsoportokkal való kapcsolatok.

5. táblázat

A választókkal való kapcsolatok az információszerzés fontossága szempontjából

Képviselői munkájához mennyire tartja hasznosnak a következő forrásokat a tájékozódás, információszerzés szempontjából?

Forrás	A mandátum típusa		
	egyéni	listás	összes
fogadóóra, választói fórum	1,59	1,86	1,74
szaksajtó	1,91	1,93	1,92
szakmai szervezetek, érdekképviseletek információi	2,29	1,82	2,04
választói levelek	2,17	2,40	2,29
család, barátok, volt kollégák	2,48	2,43	2,45
tömegtájékoztató	2,75	2,34	2,54

(5 pontos skálán jelölve, 1 = nagyon hasznos.)

A kérdőív egyéb részleteiből is kiderült, hogy a magyarországi képviselők egyelőre nem kezelik a stabil demokráciákban tapasztalt súlyuknak megfelelően az érdekszervezeteket. Ez összefügghet ezeknek a „súlytalanságával”, de azzal is, hogy túlságosan szemérmesen kezeli a politikai közélet is ezt a kérdést. Ezenkívül a választóköri (területi) fókusz és szabad képviselési stílus hangsúlyozó képviselői önképbe és szerepfelfogásba nem is „illik bele” az fajta információ-szerzési dimenzió. Figyelemreméltó jelenség a tömegtájékoztató információ-szerzés hasznosságának alábecsülése, ami szintén előkerült a kérdőív egyéb részeinél is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Írásunkkal két fő célt szerettünk volna elérni. Először is, az első demokratikusan választott magyarországi törvényhozás képviselési tartalmát és képviselői szerepeit kívántuk bemutatni. Ez az önmagában szerény cél abból a szempontból mégis fontos, hogy kiderült, alkalmazhatók-e az elsősorban angolszász tapasztalatok alapján felépített szereporientációk ebben az esetben. Úgy találtuk, hogy mind a kérdésfeltevések, mind a fogalmak jól értelmezhetők a magyarországi parlament esetében. Ennek alapján további részletesebb vizsgálatok elvezethetnek a magyarországi képviselők tipizálásához. Ebben szempont lehet a választókhoz való kapcsolódás módszere és intenzitása (a reagálókészség); a különböző képviselési irányokhoz (fókuszokhoz) kötődés módszere és intenzitása; és a képviselési stílus sokfélesége (ez utóbbit tágabban értelmezve, mint ahogy itt az első elemzés alkalmával módunk volt megtenni).

Nyilvánvaló, hogy a „trustee”, vagyis a megbízott képviselői stílus nagyon erős a magyarországi parlamentben, a szavazásnál és általában a döntéseknél a lelkiismeret jelölték meg a képviselők a legfontosabb meghatározó mozzanatnak. Más forrásokból azonban tudjuk (Hanyecz–Perger 1992; 1993), hogy a tényleges szavazás erős pártkohéziót mutat, vagyis eltérés van a képviselők vélekedése és tevékenysége között. A magas szavazási pártkohézió ellenére a képviselők úgy vélték, hogy döntéseik meghozatalánál a pártfrakció álláspontja kevésbé fontos, mint az ország érdeke vagy a választók véleménye. Ebben tükröződhet az, hogy a formális frakciófegyelem intézményei még nem fejlődtek ki kellőképpen, illetve nem alakult ki a képviselők többségében ezeknek az elismerése, de magyarázatul szolgálhat az is, hogy összhangban állónak tartják és mintegy azonosítják a pártfrakció politikáját a nemzeti érdekekkel és/vagy a választóköri érdekekkel. Ezt nem igazán látszik igazolni a közvélemény-kutatásokban rendszeresen felbukkanó adat, miszerint a parlament csökkenő népszerűségének hátterében többek között az áll, hogy az emberek nagy része nem igazán érti (vagy fogadja el ily módon) a pártálláspontok és az országos érdekek egybeesésének feltételezését.

Ennek ellenére láttuk, hogy a képviselők próbálnak élő kapcsolatot teremteni a körzettel, onnan információt gyűjteni stb. Olyannyira, hogy képviselői szerepük egyik fontos fókusza ez a kapcsolat, még azoknak a listás képviselőknek az esetében is, akiknek egyáltalán nincs választóköre! Ez megerősíti azt az elméleti feltételezést, hogy a képviselőknek a képviselői szerepről kialakított felfogását legalábbis három tényező befolyásolja, amelyek természetesen maguk is további elemek sokaságából állnak. Ezek: 1. a rendszerben uralkodó kulturális normák és politikai struktúrák (tehát az intézményi szervezetek éppúgy, mint azok a politikai tradíciók, amelyek ezeket a struktúrákat létrehozták), 2. a személyiség jellemzői, tehát az egyes képviselő társadalmi háttere és személyi karaktere, és 3. azok az elvárások, amelyekkel a képviselő találkozik a legkülönbözőbb csoportok (választói kis- és nagycsoportok) részéről (Jewell 1970). Mi a második szempontrendszer egyáltalán nem érintettük, az elvárások tekintetében (összekapcsolva a tradíció mozzanatával) viszont jól körülhatárolhatóan láttuk a közvetlen érdekérvényesítésre vonatkozó választókerzeti igényeket, amit a szerepértelmezésben a strukturális meghatározottságok néhány mozzanata is erősített.

A másik célunk túlmutatott a konkrét „magyar hasznosítás” keretein és a képviselői szerep fogalmának komparatív érvényességét érintette. Mivel ez volt az első kísérlet a magyarországi képviselői szerepek bemutatására, fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a szerepfelfogásról adott képviselői vélemények gyakran nincsenek összhangban a tényleges cselekedetekkel és a más forrásból ismert tényekkel. Ez nem teszi feleslegessé a képviselői szerep fogalmát, de más dimenzióba helyezi el, mint általában a nyugati szakirodalom. Ott a fogalom leíró jellegét hangsúlyozzák, vagyis a képviselői szerepfelfogásokból mintegy leképezni vélik a törvényhozások működését. A magyarországi vizsgálat rámutat a fogalom legitimációs és preskripció háttérére. A magyarországi képviselők nyilvánvalóan szükségét érzik, hogy függetlenségüket, a döntéshozatalban lelkiismereti önállóságukat hangsúlyozzák, de ugyanígy tudatában vannak a választókerzettel való kapcsolatok fontosságának és legitimáló erejének. Az a tény, hogy ezek a szerepfelfogások nem rendezhetők el evidens módon a megbízott-küldött, illetve az ország-választókerzet egymásnak megfelelő párhuzamos dichotómiájában, felhívja a figyelmet a képviselői szerepekről szóló úttörő tanulmányok nem megalapozott modellalkotására.

Írásunkat azzal a kettős konklúzióval zárhatjuk, hogy miközben egyértelműen tovább kell lépni, immár a második demokratikus magyar parlament vizsgálatával, a képviselői háló és azon belül a képviselői szerepek mélyebb megértésének irányába, az elemzés eredményei minden bizonnyal tanulságosak lesznek a stabil demokráciák elméleti konstrukciónak tisztázásában is.

JEGYZETEK

- ¹ A kérdőíves vizsgálat a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Politikatudományi Tanszék keretében folyt (eredményeinek részletes leírását lásd Ilonszki 1993a. Az elemzést minden szempontból kezdeti lépésnek tekintjük: első kísérletnek az első hazai demokratikus parlament ilyen irányú feltárására. A képviseleti háló pontosabb bemutatásához tartalmilag és módszertanilag is tovább kell lépni. Írásunk tehát lényegében kutatási feljegyzés, amely fogalmilag és módszertanilag is igyekszik egy új témakörbe bevezetni az érdeklődő olvasót (és ehhez várja a kommentárokat), ugyanakkor a továbblépés lehetőségét is felvillantja. Az utóbbit illetően valószínűleg a szükséges következő feladat interjúk készítése a képviselők szűkebb körével. A Politikatudományi Tanszék keretében folyó kutatás egyúttal igyekszik komparatív, elsősorban közép-kelet-európai dimenziót is adni a törvényhozások elemzésének. Az erre vonatkozó munkaanyagok egy része megjelent a Tanszék *Budapest Papers on Democratic Transition* című sorozatában.
- ² A hivatkozott felmérés 1992 márciusában készült. Az elemzést segíti, hogy a válaszolók frakció szerinti és a mandátum típusa szerinti megoszlása hozzávetőleg megfelel a parlament akkori összetételének.

Frakció	Parlamentben n (százalék)	Válaszolók körében n (százalék)
MDF	159 (41,4)	46 (41,0)
FKgP	45 (10,7)	12 (10,7)
KDNP	21 (5,5)	7 (6,3)
SZDSZ	86 (22,4)	25 (22,3)
MSZP	33 (8,6)	13 (11,6)
Fidesz	23 (6,0)	6 (5,4)
független	17 (4,4)	3 (2,7)
nem közölte	– (–)	7 (–)
összesen	384	119 (100)*

*Azoknak az arányában, akik valamely frakcióhoz tartozást megneveztek.

	A mandátum típusa	
	Parlamentben n (százalék)	Válaszolók körében n (százalék)
egyéni képviselő	174 (45,3)	56 (47,5)
regionális lista	120 (31,3)	36 (30,5)
országos lista	90 (23,4)	26 (22,0)
nem közölte	– (–)	1 (–)
összesen	384 (100)	119 (100)*

*Azoknak az arányában, akik megnevezték mandátumuk típusát.

HIVATKOZÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bogdanor, Vernon (ed.) 1985. *Representatives of the People? Parliamentarians and Constituents in Western Democracies*. Gower
- Cain, B.–Ferejohn–M. Fiorina 1987. *The Personal Vote*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Eulau, H.–P. D. Karps 1977. The Puzzle of Representation: Specifying Components of Responsiveness. *Legislative Studies Quarterly*, 2(3), 233–54.

- Eulau, H.–J. C. Wahlke–W. Buchanan–L. C. Ferguson 1959. The Role of the Representative: Some Empirical Observations on the Theory of Edmund Burke. *American Political Science Review*, 53(3), 742–56.
- Fenno, R. E. 1978. *Home Style: House Members and Their Districts*. Boston, Massachusetts: Little, Brown and Co.
- Hanyecz Imre–Péger János 1992. A magyar parlament tevékenysége számokban. In: Kurtán–Sándor–Vas (szerk.) *Magyarország Politikai Évkönyve*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 92–123.
- — 1993. A magyar parlament tevékenysége számokban In: Kurtán–Sándor–Vas (szerk.) *Magyarország Politikai Évkönyve*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 140–166.
- Ilonszki Gabriella 1993a Ahogy a dolgok látszanak. A parlament a képviselő szemével. In: Kurtán–Sándor–Vas (szerk.) *Magyarország Politikai Évkönyve*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 116–131.
- 1993b Representation and Representational Role Theories. The Adaptability of Western Experiences in a *New Democracy*, *Budapest Papers on Democratic Transition*. 56.
- Jackiewicz, Irena 1992. The Roles of Polish Parliamentarians in the Post-communist Years: Continuity or Change? *Budapest Papers on Democratic Transition*, 27.
- Jewell, M. E. 1970. *Attitudinal Determinants of Legislative Behavior: The Utility of Role Analysis*. In: Kornberg–Musolf (eds.) 1970.
- 1982. *Representation in Legislatures*. Lexington: University of Kentucky Press
- Jewell, M. E.–G. Loewenberg 1979. Editors' Introduction: Toward a New Model of Legislative Representation. *Legislative Studies Quarterly*, 4(4), 485–499.
- Judge, David 1981. *Beckbench Specialization in the House of Commons*. London: Heinemann
- Kerekes Zsuzsa 1987. Válaszúton az országgyűlés. *Medvetánc*, 3–4.
- Kornberg, Alan–Lloyd D. Musolf (eds.) 1970. *Legislatures in Developmental Perspective*. Durham, North Carolina: Duke University Press
- Kuklinski, J. H. 1979. Representative-Constituency Linkages. A Review Article. *Legislative Studies Quarterly*, 4(1), 121–141.
- Kukorelli István 1989. *Az országgyűlési képviselők jogállása*. Budapest: KJK
- Mezey, M. 1979. *Comparative Legislatures*. Durham, North Carolina: Duke University Press
- Miller, Warren E.–Donald E. Stokes 1963. Constituency Influence in Congress. *American Political Review*, 57(3) 45–56.
- MPÉ 1990. *Magyarország Politikai Évkönyve*. Budapest
- Norton, Philip (ed.) 1990. *Legislatures*. Oxford University Press
- Patterson, Samuel C.–John C. Wahlke 1969. *Comparative Legislative Behavior. Frontiers of Research*. Wiley: Interscience
- Patzelt, Wener J. 1993. A Framework for Comparative Parliamentary Research in Central and Eastern Europe. *Budapest Papers on Democratic Transition*, 57.
- Suleiman, Ezra N. (ed.) 1986. *Parliaments and Parliamentarians in Democratic Politics*. New York, London: Holmes and Meier
- Wahlke, J. C. 1971. Policy Demands and System Support: The Role of the Represented. *British Journal of Political Science*, 1, 271–290.
- Wahlke, J. C.–Eulau, H.–Buchanan, W.–Ferguson, L. C. 1962. *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York: John Wiley